

Марк Аврелій.

М26 Наодинці із собою. Розмірковування / Марк Аврелій; інтерпретація та переклад Віктора Вербича. Київ : Арії, 2025. 176 с.

ISBN 978-966-498-871-8.

Важко повірити, що такими співзвучними сучасності можуть бути особисті записи людини, яка жила майже два тисячоліття тому. Неможливо уявити, що їхнім автором був імператор Римської імперії, який протиставляв себе християнам і переслідував їхні ранні громади.

Уважають, що Марк Аврелій Антонін (121–180) розвинув і переосмислив філософію стоїка Епіктета (бл. 50–138). Утім так стверджували його нащадки, а сам мислитель, найімовірніше, не знав про те: у миті, вільні від державних занять, він занотовував на коїне свої заповітні роздуми. Їх опублікували через багато століть та неодноразово перекладали різними мовами, що свідчить про неослабну зацікавленість цим текстом.

Для всіх, хто прагне пізнати історію давнього Риму та його філософію.

УДК 94(37)

ISBN 978-966-498-871-8

- © В. О. Вербич, інтерпретація та переклад, 2024
- © «Видавництво “Арії”»[®], художнє оформлення, 2024
- © «Видавництво “Арії”»[®], 2024

Перша книга¹

1

Від Вера², мого діда, я успадкував щирість і незлобивість.

2

Від слави мого батька³ та пам'яті про нього — скромність і мужність.

3

Від матері⁴ — благочестя, щедрість, утримання не тільки від недобрих справ, а й поганих думок, а та-

¹ У всіх параграфах першої книги замість дієслова (*успадкував* або *навчився*), що виражає відношення між згаданими чеснотами, особами, про яких говорить Марк Аврелій, і ним самим, вжито прийменник *ларá* (*аб, від*), що має різні відтінки, які неможливо передати одним прийменником. Варто зазначити, що сенс усієї книги не в тому, щоб похизуватися власними чеснотами, а в тому, щоб віддячити оточенню за його позитивний вплив. (*Тут і далі прим. перекладача*)

² Марк Анній Вер — дід Марка Аврелія з боку матері, римський сенатор, який двічі був консулом.

³ Батько Марка Аврелія, Марк Анній Вер, претор, помер замолоду. Його сестра Фаустина була дружиною Антонія Пія.

⁴ Доміція Луцилла — дочка Кальвізія Тулла.

кож — простий спосіб життя, далекий від усіякої розкоші.

4

Від прадіда⁵ — те, що не відвідував громадських шкіл; користувався послугами чудових домашніх учителів та зрозумів, що якісна освіта вартує грошей.

5

Від вихователя⁶ — байдужість до боротьби між Зеленими та Блакитними⁷, перемог гладіаторів із фракійським чи галльським озброєнням. Невибагливість, витривалість у праці, несуетність і прагнення самостійності у вирішенні справ, несприйнятливості наклепу.

6

Від Діогнета⁸ — неприхильність до дрібниць, недовіру до вигадок чудотворців і чарівників про заклинання, вигнання демонів тощо. А також і те, що не розво-

⁵ Прадід Марка Аврелія з боку матері Катилій Север двічі був консулом.

⁶ Кого саме має тут на увазі Марк Аврелій, точно невідомо. Можливо, стоїка Аполлонія Халкидонського.

⁷ Зелені та Блакитні — партії на кінних перегонах, що отримали свої назви за кольорами вершників. Звичайну пару гладіаторів складали *turmillio*, озброєний на галльський лад, тобто шоломом, великим довгастим щитом (*scutum*) і мечем, і *thraex*, озброєний фракійським невеликим круглим щитом (*parma*) і коротким кривим мечем (*sica*).

⁸ Про Діогнета згадує Капітолін у своєму «Життеписі Марка Аврелія» як про фахівця живопису.

див перепелів⁹, не захоплювався дурниціями, а віддавав перевагу філософії, слухаючи спочатку Євтихія, потім Андрона та Меціана¹⁰. Уже з дитинства писав діалоги і вподобав просте ложе, звірячу шкуру та інші засоби еллінського способу життя¹¹.

7

Від Рустика¹² — думку про необхідність виправляти та формувати свій характер, не ухилятися в бік витонченої софістики і не творити безглузвих теорій, не складати промов-настанов, не вдавати із себе ані мученика, ані благодійника, не захоплюватися риторикою, поетичними мовними зворотами, і не ходити по дому в стіл¹³. Завдяки йому я пишу листи простим стилем — за прикладом листа, який він написав до моєї матері із Сінуесси¹⁴. Я завжди готовий до поблажливості та примирення з тими, хто, розгнівавшись, діяв неправильно, образливо, щойно вони зроблять пер-

⁹ Розведення та бій перепелів — популярний на той час спорт.

¹⁰ У тексті, власне, інші імена: Бакхій, Тандасід та Маркіан. Але оскільки ці імена невідомі, то автори Gatak і Casaub пропонують замінити їх на імена викладачів, про яких згадує Капітолін. Євтихій викладав граматику, Андронном — геометрію, Меціаном — право.

¹¹ За свідченням Капітоліна, Марк Аврелій уже з дванадцяти років вів майже аскетичний спосіб життя, згідно зі стоїчним ученням (грец. *ελληνική ἀγωγή* — «грецький спосіб життя»).

¹² Юний Рустик, філософ-стоїк, наставник і друг Марка Аврелія, якого імператор шанував найбільше.

¹³ Стіла — довга туніка з рукавами, частина туалету римської матрони, іноді її носили й чоловіки.

¹⁴ Сінуесса — місто в Лації на кордоні Кампанії.

ший крок до відновлення наших колишніх стосунків. Я намагаюся збагнути все, що читаю, не задовольняючись поверховим поглядом, але не поспішаю погоджуватися з багатомовними пустословами. Рустик перший ознайомив мене зі спогадами про Епиктета¹⁵, давши їх мені зі своєї бібліотеки.

8

Від Аполлонія¹⁶ — вільнодумство й обачність, прагнення неухильно керуватися лише розумом, залишаючись вірним собі навіть у разі нестерпного болю, втрати дитини та тяжкої хвороби. На його прикладі я начоно переконався, що в тій самій особі найбільша наполегливість може поєднуватися з поблажливістю. Коли доводиться щось важко пояснювати, я не дратуюся та не втрачаю самовладання, бо бачив людину, яка досвідченість і майстерність у передаванні глибоких знань уважала найменшою зі своїх переваг. Від нього я навчився, як треба приймати від друзів так звані послуги, не почувуючись вічно зобов'язаним, але й не виявляючи байдужості.

9

Від Секста¹⁷ — доброзичливість, зразок дому, керованого батьком сімейства, уявлення про життя, згідно

¹⁵ Епиктет сам нічого не писав, і всіма нашими відомостями про його вчення ми завдячуємо його учневі Арріану.

¹⁶ Стоїк Аполлонія Халкидонського запросив Антонін Пій із Афін, аби він виховував Марка Аврелія.

¹⁷ Секст із Херонеї — стоїк, онук Плутарха.

з природою¹⁸, і справжню велич, дбайливе ставлення до потреб друзів, здатність терпляче зносити невігластво, зверхність, зарозумілість і ладнати з усіма. Спілкування із Секстом було приємніше від будь-яких лекцій, та й у самих підлабузників він користувався найбільшою пошаною всупереч власному бажанню. Від нього я навчився методично шукати і пов'язувати між собою основні правила життя, не виявляючи гніву чи якоїсь іншої пристрасті, поєднувати незворушність із найніжнішими шанобливими вполюбованнями, користуватися доброю славою, дотримуючись пристойності, накопичувати знання, не хизуючись ними.

10

Від Олександра-граматика¹⁹ я навчився утримуватися від докорів та образливих зауважень тим, хто допускав варваризми, перекручування і немилозвучність у мовленні, пропонуючи їм відповідні висловлювання у вигляді відповіді, підтвердження чи спільного аналізу самого предмета, а не мовного звороту, або за допомогою іншого доречного прийому нагадування.

¹⁸ Згідно з ученням стоїків, під природою треба розуміти як загальну, так і власне людську природу. Оскільки наша природа є лише частиною цілого, то жити згідно з природою означає те саме, що жити відповідно до того, що відбувається в природі.

¹⁹ Олександр Граматик, родом із Фригії, викладав Маркові Аврелію грецьку мову. З його праць відомий коментар до поем Гомера.

Від Фронтон²⁰ — розуміння того, що тиранія спричиняє наклеп, спритність, лицемірство і що люди, які мають славу серед нас аристократів, вирізняються безсердечністю і бездушністю.

Від платоніка Олександра²¹ я навчився уникати частих, не зумовлених обставинами посилок у листах і розмовах на свою зайнятість і не ухилятися від обов'язків щодо ближніх під приводом «невідкладних» справ.

Від Катулл²² — уважність до скарг друзів, навіть безпідставних і безглузвих, прагнення залагодити всі конфлікти, щире шанобливість до своїх учителів, бажання похвалити їх, як це робили, як свідчать спогади, Доміцій та Афінодот²³, а також — справжню любов до дітей.

²⁰ Корнелій Фронтон, знаменитий ритор, засновник школи фронтонівців, один із найближчих до Марка Аврелія. У його творах збереглися кілька послань до нього Марка Аврелія.

²¹ Згідно з Філостратом, цей Олександр виконував обов'язки секретаря Марка Аврелія.

²² Цинна Катулл — філософ-стоїк, про якого згадує Капітолін.

²³ Імена зовсім невідомі.

Від брата мого Севера²⁴ — любов до близьких, до істини та справедливості. Здобуті завдяки йому знання про Тразея, Гельвідія, Катона, Діона, Брута²⁵ й уявлення про державу з однаковими для всіх законами, встановленими на засадах рівноправності і загальної рівності, про владу, що цінює понад усе свободу громадян. Йому ж я завдячую незмінною повагою до філософії, благодійністю, постійністю в щедрості, сподіваннями на краще і вірою в дружні почуття. Він ніколи не приховував засудження чийось провин, а його друзям не доводилося здогадуватися про його бажання — вони були всім зрозумілі.

²⁴ Кого саме має тут на увазі Марк Аврелій, говорячи про «брата Севера», незрозуміло. Рідних братів у нього не було. Його зведеного брата після усиновлення називали не Север, а Вер, він був найменш гідний такого почесного найменування. *Gatak* пропонує читати філон («друг, товариш») замість *ἀδελφον* («брат») і вважає, що Марк Аврелій говорить про Клавдія Севера, перипатетика, свого вчителя.

²⁵ Тразея Пет (*Thrasea Paetus*) і Гельвідій Приск (*Helvidius Priscus*) відомі з Тацита (Аннали, книги XIII, XVI, XXI): їхній республіканський спосіб думок і стоїчна твердість накликали на них гнів Нерона. Першого стратили (він перерізав собі вени), другого — вигнали. Катон Утичний (також Марк Порцій Катон Молодший; саме його має тут на увазі Марк Аврелій) та М. Брут досить відомі. Діон, друг Платона, після вигнання (336 р. до н. е.) із Сиракуз жив у Греції, де перебував у колі філософів.